

Yerel Bir Demokrasi Örneği: Alevilikte Musahiplik Kurumu¹

Dolunay ÇÖREK²

Özet

Bu çalışmada öncelikle Alevilik inancındaki musahiplik kurumunun doğumuna ve-
sile olan tarihsel kaynaklar kısaca açıklana-
caktır. Alevilik inancında musahipliğin nasıl
dayanışma ve kardeşlik anlaşması olarak ku-
rulduğu, musahip olmak için taşınması ge-
reken özellikler, musahip olunduktan sonra
uyulması gereken ilkeler ve musahiplikten
çıkma sonucunu doğuran durumlar incele-
necektir.

Günümüzde musahip olmanın gerek-
tirdiği ilkelerin uygulanabilirliği ve uygu-
lanmasının gerekli olup olmadığı hukuk
sosyolojisi açısından toplumsal yapılardaki
değişim dikkate alınarak araştırılmalıdır.
Musahip olan iki aile arasında uygulanan
hangi ilkelerin ve pratiklerin uygulandıkları
bölgedeki çatışmaların çözümünde etkin
olduğu incelendiği takdirde yerelde demok-
rasi kültürünün gelişimine sunduğu katkı
da anlaşılır olmaktadır. Musahiplik kurumu
aracılığıyla toplumdaki ahlâki denetimin hu-
kuk kurallarına uyulmasındaki rolünün araş-
tırılması ve yerel demokrasi arasında kuru-
lacak bağlantı gelecekteki olası çatışmaların

çözümü için gerekli görülmektedir. Sonuç
olarak çalışmada, musahiplik kurumunun
yerel demokrasinin örgütlülük ve dayanış-
ma unsurunu sağladığı iddia edilmektedir.
Bu iddiayı destekleyen eserler, musahiplik
deneyimi olan ve bu kurum hakkında bilgi
sahibi olan kişilerle yapılan görüşmeler ve
çeşitli belgesel-filmler çalışmanın kaynağını
oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: musahiplik, Alevi-
lik, toplumsal denetim, dayanışma, yerelde
demokrasi

I. ALEVİLİĞİN TARİHSEL KÖKENİ VE YAŞANIS BİÇİMİ

A. Alevi İnancının Temeli Hakkında

Musahipliği konu edinmiş birçok
araştırma musahipliğin kökeni ile il-
gili farklı görüşlere yer vermektedir.
Araştırmaların bir kısmı İslam öncesi
uygulamaları kaynak gösterirken bir
başka kısmı ise İslamın kabulü ile Hz.

- 1 Bu bildiri konusu aynı zamanda İngilizce dilinde “*Example of a Local Democracy: ‘Musahiplik’ in the Tradition Of Alevism*” başlığıyla İsviçre’nin Luzern kentinde düzenlenen 29. Uluslararası Hukuk ve Toplum Felsefesi Kongresi’nde (29th World Congress of the International Association for the Philosophy of Law and Social Philosophy) sunulmuştur. Yerelde demokrasi projesine beni dahil ederek bu bildiri konusunu seçmemi teşvik eden saygıdeğer hocam Prof. Dr. Ahmet Ulvi Türkbağ’a teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca musahipliğin sosyolojik araştırmasını birlikte yürüttüğümüz, cemevlerini ziyaret ve dedelerle görüşmeleri gerçekleştirdiğimiz çalışma arkadaşım Arş. Gör. Göktürk Öcal’a da teşekkürü bir borç bilirim.
- 2 Arş. Gör., Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Anabilim Dalı, E-posta: dcorek@gsu.edu.tr

Muhammed ve Hz. Ali'nin kardeş olmasına dayanan olayları esas almaktadır. Buradaki görüş farklılığını ortaya koymak ve musahiplik kurumunu daha iyi kavramak açısından önce kısaca Alevi inancına değinmek gerekmektedir.

Çalışmanın başlığında Alevilik kullanılmış olup Aleviliğin niçin çalışmanın başlığı olarak tercih edildiği ve Bektaşî, Kızılbaş ifadelerinden farkı ortaya konulmalıdır. Alevi, Bektaşî inancı ve pratikleri hakkında birçok bilimsel nitelikte çalışma yapan Irene Melikoff³, Alevilik ve Bektaşîliğin birbirinden ayrılmayacağını; çünkü her ikisinin de Türk Halk İslamlığı'na ait olduğunu ileri sürmektedir: *Bektaşî* sözcüğü, Türklerin XI. yüzyılın sonunda Horasan'dan geçerek Anadolu'ya göçlerinde Horasan Erenleri olarak adlandırılan grubun içerisinde yer alan Hacı Bektaş Veli'yi takip eden tarikata mensup kişileri ifade etmektedir.⁴ Melikoff'a göre Bektaşîlik ile Alevilik arasındaki fark, Bektaşîlerin müritlerinin kentlerde okumuş çevreden olması, Alevilerin ise yaban göçebe hayatı yaşamış olmalarıdır.⁵

Alevi sözcüğünün anlamı, farklı tanımları da dikkate alarak Hz. Ali'ye bağlı ve ondan yana olan, genel anlamda Hz. Ali'yi seven ve onun soyunun (Ehli beyt) yolundan giden- onun soyundan olan şekilde ifade edilebilir.⁶ Melikoff, Alevilerin tarihteki adının *Kızılbaş* olduğunu ve Kızılbaşların da Şah İsmail taraftarı olan Türkmen boyları olduğunu belirtmektedir. Kırmızı başlık taktıkları için de Kızılbaş olarak çağrılmaktadırlar.⁷ Ayrıca bu ifade Safevilerin düşmanları olan Osmanlılar tarafından İranlılar ile Şiileri nitelemek için de kullanılmıştır.⁸ Özellikle, Celali İsyancılar olarak bilinen ayaklanma sonrası Kızılbaş ifadesi dinsiz-asi olarak kullanıldığından söylem yerini Aleviliğe bırakmıştır. Ayrıca Alevi sözcüğü tarihi-siyasi bağlamda, Hz. Muhammed'in ölümünden sonraki halifelik dönemlerinde Hz. Osman'ın ölümü sebebiyle Hz. Osman'ın amcasının oğlu Muaviye ile Hz. Ali arasında çıkan çatışma sonucunda her ikisinin oğulları olan Yezid ile Hüseyin'in Kербela'da karşılaşması sonucu Hüseyin'in ölümü ile yakından bağlantılıdır. Bu bakımdan siyasi

3 1 Nail TAN, "Türklük Bilimi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Irene Melikoff", *Milli Folklor Dergisi*, Cilt: 21 (2009), Sayı: 82, ss. 169-170.

4 Irene MELIKOFF, *Uyur idik Uyardılar-Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları*, Çev.: Turan Alptekin, 2. Baskı, Demos Yayınları, İstanbul 2009, s. 29, 36, 41.

5 MELIKOFF, 2009, s. 29, 36, 41.

6 Birol AZAR, "Sözlü Geleneğin Kurumsallaşması: Gelenekten Geleceğe Musahiplik", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 2 (2013), Sayı: 3, s. 75.

7 MELIKOFF, 2009, s. 33.

8 Krisztina KEHL-BODROGI, *Kızılbaşlar/Aleviler*, Çev.: Oktay Değirmenci & Bilge Ege Aybudak, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2012, s. 13.

anlamda İslam dininde bir mezhepleşme ortaya çıkmış ve Arapça *Şia* olarak ifade edilen ve Türkçe taraftar, takipçi anlamına gelen Şiat-u Ali denildiğinde Hz. Ali taraftarları kastedilen bir mezhep meydana gelmiştir.⁹ Anadolu Alevileri de kendilerini İslamın On İki İmam Şia mezhebine bağlı olarak görmektedirler ve On İki İmamdan altıncısı İmam Cafer Sadık'ın buyruklarını takip etmektedirler.¹⁰

Araştırılan kaynaklardan Bektaşî inancında musahipliğin farz olmadığı; ancak Alevi inancındaki dört kapı öğretisinde musahipliğin tarikata girilmek için yerine getirilmesi farz olan bir uygulama olduğu anlaşılmıştır.¹¹ Bu sebeple Alevilikte musahiplik kurumu başlığı tercih edilmiştir.

B. Alevi İnancının Felsefi Yaklaşımında Bazı Kavramlar ve Uygulamalar

Musahiplik kurumunun temel düşüncesini anlamak amacıyla Alevi inancına ilişkin kavram ve uygulamaları tanımak gerekmektedir. Bu açıdan *dört kapı kırk makam* öğretisi önemli

bir yer teşkil eder. Bu öğretinin metafiziğe doğru diyalektik bir sırasının olduğu belirtilmektedir.¹² Tanrı'ya ulaşmak ve insan-ı kâmil olmak için bir kişi şeriat, tarikat, marifet ve hakikât kapılarından sırasıyla geçmelidir. İlk kapı olan şeriatın Alevi inancındaki anlamı, gidilecek “yol”un başlangıcı olarak insanın olgunlaşması için uyulması gereken kurallardır. Dolayısıyla burada uğruna insanların birbirini öldürdüğü, kişisel ve siyasi menfaatleri kapsayan bir şeriatın bahsedilmemektedir.¹³ Şeriat, olgun insan olma yolundaki usulleri kapsayan ilk adımdır denilebilir.

Alevilere göre, içselleştirilmiş bir inanca sahip olan kimse ilk kapının biçimsel kurallarını aşmıştır ve gündelik insan ilişkilerinde inancını sevgi ile yaşamaktadır. Alevi inancında gündelik hayat önemlidir; çünkü “*Gündelik hayat, mekanla diyalektik bir etkileşim içinde, durmadan yeniden üretilen toplumsal pratikler alanıdır.*”¹⁴ Alevi kimliğinin kazanıldığı süreçte, şeriatın biçimsel kuralları aşılarak ve zamanın doğrusallığı değil döngüselligi esas alınarak her an yolun gereklerine

9 Şia teriminin anlamı için bakınız: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, “Şia” maddesi, (çevrimiçi) <https://islamansiklopedisi.org.tr/sia>, Erişim tarihi: 29.06.2019.

10 BODROĞI, 2012, ss. 105-106.

11 GÖLPINARLI'dan aktaran MELIKOFF, 2009, s. 84.

12 “*Alevi kimliğinin ayırddedici özelliklerinden olan Dört Kapı; şeriat, tarikat, marifet ve hakikat kapılarıdır. Her kapı, içinde on makamı barındırır ki toplam kırk eder.*” Ayhan YALÇINKAYA, *Alevilikte Toplumsal Kurumlar ve İktidar*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları No:17, Ankara 1996, ss. 100-101.

13 Hüsnü MERDANOĞLU, *Tarihsel Gerçekler Işığında 100 Soruda Alevilik*, 2. Baskı, Ulak Yayıncılık, İstanbul 2018, s. 42.

14 Cemal SALMAN, *Lâmekandan Cihana Göç Kimlik Alevilik*, Dipnot Yayınları, Ankara 2019, s. 50.

uygun davranılmalıdır.¹⁵ Topluluğa ve topluluk içerisinde oluşan kardeşliğe verilen önem büyüktür. Bu anlayış, *yol-ahiret kardeşliği* olarak tanımlanmaktadır. Bu anlamda, Alevilerin bakış açısında ibadet, cami ziyaretleri veya hac görevi gibi usulden ziyade asıl olarak kalbin temizliğine ulaşma çabası ve kendini bilmek, tarikat kapısına erişmektir.¹⁶ Bu amaca bağlı olarak her kapının on makamı belirli ilkeleri içermektedir.

Allah'ın dünyayla bir olması fikri hâkim olduğundan, yapılan ibadetlerde tanrısal gerçeklikle bir olmak aranır ve ibadetler toplu yapılır. Alevilerin sosyo-dini hayatına da bakıldığında her Alevinin bir ocağa bağlı olduğu görülür. Ocak üyeleri *talip*ler ve *ocakzadeler* olarak ayrılır. Talipler acemi olup ocakzadeler onları eğitenlerden oluşur ve bu iki grup arasında evlilik yasaktır. Bir talip, şeriat kapısını aşır topluluğa girmekle tarikat kapısına ulaşmaktadır. Ocakzadeler arasında da bir hiyerarşik ilişki mevcuttur: En alt basamakta talibin *rehberi*, ondan sonra *dede* ve onun da üstünde *mürşit* bulunmaktadır.¹⁷

*“Pir talipleri alır karşısına, yolun gereğini anlatır. Der ki, bu yol demirden leblebi ateşten gömlektir. ‘Gelme gelme, dönme dönme, gelenin malı dönenin canı’...”*¹⁸

Toplu yapılan ve amacı dayanışmayı sağlamak olan ibadetlere *cem* adı verilir. Cem bir *pir-dede* önderliğinde yapılabilir ve cemin gerçekleşmesini sağlayan on iki hizmetli bulunmaktadır. Cem ibadeti sırasında bu on iki hizmetlinin yerine getirdiği birtakım ritüeller söz konusudur. On iki hizmetliden biri olan dede cemi yönetir. Rehber, cemde dedeye yardımcı olan ve kuralları bilen kişidir. Gözcü, cemin düzenini sağlar. Çerağcı, cem akşam yapıldığından cemi aydınlatır, çırayı veya mumu yakar. Zakir, bağlama-saz çalan ve nefes okuyan görevlidir. Süpürgeci, cem evinin temizliğini yapar. Bekçi, cem evinin güvenliğini sağlar. Lokmacı, lokma ve kurban yemekleri ile ilgilenir. Sâki, şerbet, su ve dolu (dem) sunar. Pervaneci, semah ile görevlidir. Peyik, cemin amacını ve ne zaman, nasıl yapılacağını duyurur. Meydancı, ceme katılanlara yer gösterir.¹⁹

İbadetin amacına göre cem çeşitleri mevcuttur. Görgü cemi, düşkünlük cemi, ikrar alma cemi v.d. şeklinde

15 SALMAN, 2019, ss. 53-54.

16 BODROĞI, 2012, s. 106.

17 BODROĞI, 2012, ss. 140-144.

18 İfadeler 25.06.2019 tarihinde Sultangazi Cemevi'nde Yasin dede ve diğer dedelerle yapılan yüz yüze görüşmenin ses kayıt notlarından aktarılmıştır.

19 MERDANOĞLU, 2018, ss. 53-54. Bu görevler konusunda farklı kaynaklarda farklı adlandırmalar yapıldığını da belirtmek gerekir. Bakınız: BODROĞI, 2012, s. 154.

farklı cemler tanımlanmaktadır.²⁰ Çalışmanın konusunu oluşturan, musahipliğin gerçekleştirildiği “musahiplik cemi”nin nasıl meydana geldiği bir sonraki başlıkta musahiplik ile birlikte açıklanacaktır.

II. MUSAHİPLİĞİN TANIMI, ŞARTLARI VE MUSAHİP OLMA RİTÜELİ

A. Musahipliğin Tanımı ve Şartları

Musahiplik için her kaynakta farklı tanımlar ve musahip olma şartları ifade edilmektedir. Melikoff eserinde, musahipliği kısaca şöyle tanımlamaktadır: “*Aralarında kan bağı bulunmayan iki insanın birinin öbürünün musahibi kabul edildiği dini kardeşlik.*”²¹ Bir diğer tanım ise şudur:

*“Avevilikte ‘yol kardeşliği’ ya da ‘ahiret kardeşliği’ olarak da bilinen musahiplik, iki yetişkin Alevi bireyin eşleriyle beraber belirli ritüeller içinde yol’a ikrar vererek her konuda birbirlerine destek ve yoldaş olacaklarına dair sözleşmesi, kavilleşmesi esasına dayalı bir topluluk içi dayanışma kurumudur.”*²²

Bu tanımlardan hareketle önce yol kardeşliği ve musahiplik arasındaki bağ açıklanmalıdır. Alevi inancına göre özel bir ritüelle Muhammed Ali’nin yoluna girmeye hazır olduğunu açıkça beyan eden ve yolun kurallarına uyacağına yemin eden kişi, topluluğun üyesi sayılır ve bunun iki şartı vardır: Evli olmak ve musahip tutmuş olmak.²³ Musahiplikle ilgili Sultangazi Cemevi’nde dedelerle yapılan görüşmelerde, dedeler tarafından bu konunun altı çizilmiş ve kendileri tarafından her musahibin bir yol kardeşi olduğu fakat her yol kardeşinin musahip olmadığı ifade edilmiştir.²⁴ Çünkü taraflar musahip olduklarında ek yükümlülüklerle sahip olmaktadır. Melikoff’un tanımında iki insan olarak genel bir tâbirden bahsedilse de diğer kaynaklarda musahipliğin bazı bölgelerde iki erkek arasında gerçekleştiği ve evlilik durumunda eşleri de kapsadığı belirtilmektedir. Bazı bölgelerde de musahiplik bağının asıl olarak evlilik gerçekleştiğinde kurulduğu vurgulanmaktadır.²⁵

Musahip olan taraflar; yolda Allah’a ulaşana dek birbirlerine kardeş olacaklarına, birbirlerini her durumda

20 Nilgün ÇIBLAK COŞKUN, “Anadolu Alevilerinde Cemler ve Bu Cemlerin Sosyokültürel Hayattaki İşlevleri”, *Kıbrıs Uluslararası Üniversitesi Folklor/Edebiyat Dergisi*, Cilt: 20 (2014/2), Sayı: 78, s. 14.

21 MELİKOFF, 2009, s. 84.

22 SALMAN, 2019, s. 327

23 BODROGI, 2012, s. 151.

24 İfadeler 25.06.2019 tarihinde Sultangazi Cemevi’nde Yasin dede ve diğer dedelerle yapılan yüz yüze görüşme notlarından alınmıştır.

25 BODROGI, 2012, s. 151.

kollayacaklarına, beraberlik içerisinde yaşayacaklarına dair bir kere söz verirler ve bu sözden yaşamları boyunca dönemezler.²⁶ Dönüldüğü takdirde tekrar musahip olamazlar. İmam Cafer Buyruğu'na göre, musahiplik kurumu Alevilikte ilk toplumsal dayanışma biçimidir. Alevi topluluğunun bir örgütlenme sağlamasında en büyük işleve sahiptir.²⁷ Bu örgütlülüğün sağlıklı bir biçimde kurulması için musahip olabilmenin bazı şartları da gerçekleşmiş olmalıdır. Musahipler her durumda birbirlerinin yanında olacaklarına söz verdikleri için öncelikle böyle bir sorumluluğu yüklenebilecek kişilik düzeyinde olmaları beklenmektedir.

Musahiplik kan bağına dayanmadığından kesinlikle tarafların kendi iradesiyle seçim yapılmış olmalıdır. Seçilen kişi, seçen kişi ile ekonomik olarak aynı statüde bulunmalıdır. Buyrukta buna ilişkin üç özellik sayılmaktadır: Birincisi dil ortaklığıdır, musahipler anlaşmaları için aynı dili konuşuyor olmalıdır.²⁸ İkincisi, yukarıda değinildiği gibi ekonomik statü ve aile statüsü olarak denkliktir, evli biri ile evli

olmayan biri arasında musahiplik bağı kurulamaz.²⁹ Bilgi birikimi bakımından da eşit olunmalı, kişilerin yaşamı algılayış biçimi farklı olmamalıdır. Örneğin bir talip ile ocakzadenin musahip olması uygun değildir. Üçüncüsü ise, yaşama yeri birliğidir. Musahip olanlar aynı kentte veya köyde yaşıyor olmalıdırlar.³⁰ Aksi takdirde birinin yardıma ihtiyacı olduğunda diğeri ona hemen destek olamayabilir. Sayılan şartların yanında önemli bir şart da musahip olacakların bu bağı kurmasında eşleri, ailesi, yakın çevresinin onay vermiş olmasıdır. Bunun sebebi, musahip olunduktan sonra manevi bir kardeşliğin kurulmuş olduğunun kabulü ve dolayısıyla musahip çocuklarının ve birinci derece akrabalarının arasında evlilik yasağı olmasıdır.³¹

B. Musahip Olma Ritüeli

Musahip olmak isteyen kişiler seçimlerini yapıp yukarıda belirtilen şartları gerçekleştirmişler ise cem ibadetinde dede karşısına çıkmadan önce rehberlerine “*Dört gönül bir olduk*” diyerek musahip olma isteklerini

26 Halil İbrahim BULUT, “Alevi- Bektaşî Türkmen Geleneğinde Sosyal Dayanışma ve Kardeşlik Kurumu Olarak Musahiplik”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, Sayı: 65, 2013, ss. 103.

27 Esat KORKMAZ, *Yorumlu İmam Cafer Buyruğu*, Anadolu Kültür Araştırma İnceleme Yayınları, İstanbul 2002, s. 25.

28 KORKMAZ, 2002, ss. 26-27.

29 KORKMAZ, 2002, ss. 26-27.

30 KORKMAZ, 2002, ss. 26-27.

31 Bu evlilik yasağı hakkında da değişik görüşler olduğu akıldan tutulmalıdır. Dedelerde yapılan görüşmelerde, bu yasağın günümüzde delindiği ve uygulamadan kalktığı ifade edilmiştir: Özellikle köylerde herkes birbirinin musahibi olduğunda yasaktan dolayı gençlerin aynı köyden evlenmek istediklerinde problem yaşadıkları ve başka köylerden eş seçimi yapmak zorunda kaldıkları, yasağın delinmesinin en önemli sebepleri arasında gösterilmektedir.

bildirirler.³² Daha sonra bu istek cem ibadetinde dedeye bildirilir. Dede musahip olmanın gerektirdiği yükümlülükleri anlatır ve kişiler bunu açıkça kabul ettikten sonra dede bir gülbank okur.³³ Gülbanktan sonra musahip olacakların bir yıl sınama süreleri vardır. Bu süre musahipliğin beklenen dayanışmayı sağlayıp sağlamayacağını anlamak bakımından çok önemlidir. Sınama süresi, ileride musahipliğin bozulması sonucunda çıkacak olan çatışmaların engellenmesini sağlayan bir tedbir niteliğindedir. Rehber eşliğinde bu sürenin sorunsuz geçtiği kanaatine varılırsa musahiplik cemi ile musahiplik gerçekleştirilir.

“Rehber henüz hazır değil der ise musahip olacaklar beklemeye devam ederler. Bu neden böyle? Rehber musahiplerden sorumlu olduğu gibi musahip olacaklar yani eşleriyle birlikte dört kişi de birbirinden sorumlu olacak. Örneğin biri hırsızlık yapacak olursa diğerleri de sorguya tâbi olacak. Görüyoruz ki musahiplik hayatın hiçbir noktasını boş bırakmıyor, zerre ka-

*dar. Ahlâkı ile hukuku ile ben musahibimi gözetmek zorundayım, o da beni gözetmek zorunda...”*³⁴

Musahiplik cemi amacına özgü özel bir cem türü olduğundan bu ceme sadece musahibi olanlar katılabilmektedir, diğer kişilere kapalıdır. Musahiplik ceminin nasıl gerçekleştiğini izlemek için 2016 yılında 9. TRT Belgesel Ödülleri’nde Ulusal Öğrenci Kategorisi’nde finalist olan ve aynı yıl 23. Adana Altın Koza Film Festivali’nde Ulusal Öğrenci Filmleri dalında en iyi belgesel ödülünü almış olan “*Müsâhip*” adlı belgesele bakılabilir.³⁵ Belgeselde de gösterildiği şekliyle ve uygulamaları yine bölgeden bölgeye farklı olmakla birlikte, cemde musahip olacaklar cem meydanına kefeneye benzeyen beyaz özel bir kıyafetle gelirler ve meydana musahip için kesilecek kurbanlık hayvan da getirilir. Özel beyaz kıyafetin ölümü ve musahiplikle birlikte yeniden doğumu sembolize ettiği düşünülmektedir. Tahtacı Alevilerinde kişiler öldüklerinde bu giydikleri kıyafetle gömülmektedirler.³⁶ Kıyafetlerini giyinin rehberleriyle gelen

32 BODROĞI, 2012, s. 155.

33 “*Bismişah... Allah... Allah... Yüzüm yerde, özüm dâr’da. Dâr-ı Mansur’da ellerim gani dergâhında. Erenlerden hak hayırlısı şey’en ederim. Allah... Eyvallah, hû, dost!*” Gülbank için bakınız: KORKMAZ, 2002, s. 28. Gülbank Farsça kökenli, gül sesi anlamına gelmektedir: “*Yapılacak işin hayırlı, uğurlu olması veya sağlık, esenlik, başarı dileğiyle ve kalıplaşmış bir ifade tarzıyla Allah’a yalvarıp yakarmayı dile getiren dua metinleridir.*” Tanım için bakınız: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, “Gülbank” maddesi, (çevrimiçi) <https://islamansiklopedisi.org.tr/gulbank>, Erişim tarihi: 29.06.2019.

34 25.06.2019, Sultangazi Cemevi, Yasin Dede’nin ifadeleri aktarılmıştır.

35 Eren Bektaş ve İbrahim Aybek tarafından yönetilen *Müsâhip* adlı kısa belgesel filme ulaşmak için bakınız: “*Müsâhip belgesel*” (çevrimiçi) <https://www.trtbelgesel.com/tr/main/archive/musahip/177>, ayrıca belgeselin tamamı için bakınız: <https://vimeo.com/180677435>. Erişim tarihi: 29.06.2019.

36 BODROĞI, 2012, s. 155.

musahip adayları cem sırasında dedenin karşısında dâr'a dururlar.³⁷ Birçok kaynakta ifade edilmemesine rağmen belgeselde gösterildiği şekliyle dede, dört canın elini bir arada tutarak dualar eder ve daha sonra Musahip olacakların üzerine arkalarından beyaz bir çarşaf örtülür ve dedenin duasını alırlar. Dede musahip olacıklara “*Gelme gelme, dönme dönme, gelenin malı, dönenin canı, Hû!*” diyerek onlara musahiplik hakkında birtakım ahlâki öğütlerde bulunur. Nefislerine uymalarını, doğru yoldan sapmamalarını, hallarına haldaş yollarına yoldaş olmalarını öğütler.³⁸ Beyaz çarşaf da ölmeden önce ölmenin simgesi olarak kabul edilmektedir.³⁹

Öğütlerden sonra, musahip olacakların önüne lokmacı tarafından kurban edilen hayvanın ciğer lokması getirilir. Lokma ile birlikte kutsal yiyecekler sayılan süt, bal ve elma da getirilir. Süt sevgiyi, bal aşkı, elma dostluğu temsil etmektedir. Yiyecekler yenildikten sonra musahip olan canlar bağlama müziği eşliğinde kendi topluluklarına özgü danslarını icra ederler. Bu dansa semâh adı verilmektedir. Semâh sona

erdikten sonra dede son dualarını eder ve canlar musahip olurlar.⁴⁰

III. MUSAHİPLİĞİN YERELDE DEMOKRATİK İŞLEVİNİN TARTIŞILMASI

A. Musahiplik ve Toplumsal Bütünlük

Musahiplik kurumunun yerel demokrasi açısından önemi, örgütlenme ve dayanışmayı meydana getirmesidir. Bu açıdan öncelikle, musahiplik kurumuna ait kuralların musahip olanlarca yerine getirilmesinde etkili olan unsurlar ve kurallara uyulmaması sonucunda nasıl bir kontrol mekanizmasının oluştuğu birlikte incelenmelidir. Oluşan kontrol mekanizmasının topluluğa katkısı ve günümüzdeki uygulaması tartışılmalıdır.

Musahipliğe ait kuralların yerine getirilerek musahipliğin devamının sağlanmasındaki en önemli unsur, birey-birey ilişkisi açısından kişinin musahibini kendi seçimiyle belirlemesi ve bu seçimle birlikte diğer musahibe karşı sorumluluk almasıdır.⁴¹ Musahipliğin dil, statü ve yaşama yeri ortaklığı şartları ve musahip olmaya karar verdikten sonra bir yıl sınama

37 Dâr, Alevi- Bektaşî terminolojisinde dini ayinlerin gerçekleştirildiği meydanın ortası anlamına gelmektedir. Açıklama için bakınız: BODROĞI, 2012, s. 119.

38 MELİKOFF, 2009, s. 91.

39 BULUT, 2013, s. 110. Bazı kaynaklarda diz çöküp üzerine çarşaf sermeden bahsedilirken bazı kaynaklarda özellikle Tahtacı Alevilerinde yere döşek serilerek musahip olacak erkeklerin ve eşlerinin birlikte yatırılmasından bahsedilmektedir. Bakınız: BODROĞI, 2012, s. 158.

40 25 numaralı dipnotta adı geçen belgesel filminden aktarılmıştır.

41 BODROĞI, 2012, s. 153.

süresi olması, bu sorumluluğun rasyonel olarak yüklenilmesini ve sürekliliğini kolaylaştırmaktadır. Dolayısıyla kişiler kurallara zorunda oldukları için değil, kendi seçtikleri musahiple birlikte ahlâki seçimlerinin sonucunda uymaktadırlar. Elbette kişilerin musahipliğe yönelmesinin ilk aşaması içine doğdukları kültürel normları içselleştirmeleridir ve dini anlamda musahiplik Alevi topluluğuna girmek için farz olan zorunlu bir eylemdir; ancak burada vurgulanmak istenen musahip olunacak kişiyi seçimde iradenin ön planda oluşudur.⁴²

Kuralların yerine getirilmesinde sorumluluğun yanında etkili olan bir diğer unsur, birey-topluluk ilişkisi açısından otoriteye dayanan hiyerarşinin varlığıdır. Cem ibadeti sırasında musahip olacak adaylar bir otorite olan dede ve diğer topluluk üyeleri önünde dâra dururlar. Bunun anlamı, musahip olmaya engel olacak veya musahip olduktan sonra musahiplik bağını bozacak bir durum mevcut ise bu durumun dede ve diğerleri önünde önceden sorgulanmasıdır. Görgü cemi olarak da adlandırılan bu özel cem çeşidi senede bir kere ve musahiplik bağı kurulduktan sonra da yapılır. Dede, musahiplerden bir şikâyetin olup ol-

madığını topluluğa sorduğu gibi, musahiplere de birbirlerinden şikâyetleri olup olmadığını sorar. Şikâyet var ise durum topluluk üyeleri de dahil olarak dede önderliğinde yargılanır. Hem musahip olurken hem de musahipliğin devamında musahiplerden biri musahipliğin gerektirdiği kurallara uymadığında; örneğin diğer musahibin eşi ile zina yaptığında, cinayet işlediğinde kısaca topluluk için büyük suç sayılan eylemlerde bulunup düşkün olduğunda hem musahiplik bağı kopmakta hem de diğer musahip de toplulukta düşkün ilan edilmektedir.⁴³ Dolayısıyla musahiplerin dede karşısındaki konumları, topluluk içinde yargılanmaları ve varılan yargıda bir musahibe verilen cezanın diğerine de veriliyor olması (bu durum pozitif hukuktaki ceza sorumluluğunun şahsiliği ilkesine aykırılık teşkil eder) kurala uymayı sağlayan önemli unsurlardır.

Bütünlük ve dayanışmayı sağlayan unsurlardan biri de musahiplik bağının kurulma aşamalarının tamamına etkin olan ve kültürel bellek aktarımını semboller aracılığıyla sağlayan ritüellerdir.⁴⁴ Ritüeller otoriteyi besleyen ve sürekli olmasıyla etkinliğini koruyan uygulamalar olması yönünden önemlidir. Örneğin müzikli semâh, ölümü

42 Çiğdem ARSLAN, “Ahlâk Felsefesi Açısından Musahiplik” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı*, Elazığ 2012, s. 39.

43 Görgü cemi için bakınız: ÇIBLAK COŞKUN, 2014, s.15.

44 Erdem AKIN, “Kültürel Bellek Aktarımında Sosyal Örgütlenme ve Kontrol Mekanizması İlişkisi: Musahiplik Kurumu Örneği”, *Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları Dergisi*, Alevi Bektaşi Kültür Enstitüsü, Sayı:18, 2018, s.303

simgeleyen beyaz kıyafetlerin giyilmesi, sembolik yiyeceklerin yenmesi gibi uygulamalar buna maruz kalan kişilerin musahiplik ilişkisini içselleştirmesini kolaylaştırmakta, zihinde bu kültürel kodların yerleşmesini sağlamaktadır.⁴⁵

İradi sorumluluk, otorite ve ritüeller ile birlikte musahiplerin topluluk içerisinde bütünleşmeyi sağladığı görülmektedir. Topluluğun öteki topluluklara karşı bölünmezliğini korumak içeride birliği ve barışı sağlamakla mümkün olmaktadır. Musahiplik ise bunun en etkin araçlarından biri olarak görülmektedir. Bireyler hem topluluk içerisinde musahip olarak kimlik kazanır hem de musahipliğin sağladığı dayanışma ve barış ortamıyla topluluğa bir kimlik kazandırarak onu korurlar.

B. Toplumsal Yapılarda Değişim ve Musahipliğin Günümüzdeki İmkan

Uzun yıllar boyunca özellikle köylerde yerleşen musahiplik geleneğinin Türkiye'nin ekonomik ve sosyal koşulları sebebiyle ortaya çıkan göç dalgasıyla unutulmaya yüz tuttuğu görülmektedir.⁴⁶ Türkiye'de tarihsel olarak Alevi göçü, elbette daha geniş bir çalışmanın konusu olabilir; ancak

bilinmektedir ki göç olgusu Alevilikte korunan birçok toplumsal kurumun uygulamasını değiştirmiştir.⁴⁷ Cemevleri, dedelik, musahiplik gibi kurumlar modernleşme denilen süreçte değişime uğramıştır. Bu süreçte "Modern Alevi Kimliği"nin doğduğu düşünülmektedir.⁴⁸

Musahiplik bağının köy ortamında, insanların birbirini daha iyi tanıma ve yakın zaman geçirme fırsatının olduğu ve daha da önemlisi birbirinin desteğine ihtiyaç duyduğu bir yerde kalıcı olarak kurulacağı şüphe götürmez bir gerçektir. Diğer yandan ise, birçok Alevi köyünde ve ocaklarda da musahipliğin yavaş yavaş terk edildiği görülmektedir.⁴⁹ Bunun sebebi kentleşmenin fiziksel sınırları aşarak köyün kendine özgü dayanışmacı kurumsal yapısı üzerinde yıkıcı etki yapmış olmasıdır.

*"Burada şu rahatsız olduğumuz şu, bize şunu unutturdular: İnanç kültürü ile birlikte var olur. Biz büyük şehirlerde kültürümüzü yaşatamadık, inancımızın temelleri de sarsılma tehlikesiyle yüz yüze..."*⁵⁰

"Göç ne yaptı bizim Alevilerde, neyi öldürdü? Alevilerin yüzyıllardır gelen içsel kurgusunu öldürdü."

45 AKIN, 2018, s. 306.

46 "Müsâhip" adlı kısa film belgeselde de bu durum vurgulanmıştır.

47 Alevi göçü hakkında ayrıntılı bir araştırmaya ulaşmak için bakınız: SALMAN, 2019, ss. 80-85.

48 YALÇINKAYA, 1996, s. 7.

49 SALMAN, 2019, s. 328.

50 25.06.2019, Sultangazi Cemevi, Yasin Dede'nin ifadeleri aktarılmıştır.

İçsel kurgu neydi? İşte belirli bir yaşa gelince yola girecektin, onun ahlâkıyla daha derli toplu... Yoksa günlük hayatta zaten o ahlâkı yaşıyorsun sen. O, kente gelmekle bitti. Ben kendi babamdan biliyorum. Elli yedide yola girmiş ama elli sekizden sonra hiç yola giren kimse yok. Niye? Göç başlamış çünkü.”⁵¹

Ne var ki, Alevi köylerinde yaşamış olup da kente yerleşen ailelerin kent gerçeği karşısında atomize olmalarını önlemek için de musahiplik geleneğinin devam etmesi gerektiği düşünülmektedir. Musahipliğin artık sadece sembolik bir öneminin olduğu dile getirilmekte ve artık dayanışma ağları dernek, sendikalar üzerinden gelişmekte olsa da⁵² musahiplik, akrabalık bağından daha kuvvetli, ahlâki sorumluluk yükleyen bir bağ kurulmasını sağlamaktadır. Köydeki akrabalarını bırakmak zorunda olan ve onlarla iletişimi kısıtlı olan ailelerin yerleştiği kent ortamında kişinin kendisine hem ekonomik hem de manevi anlamda destek olacak birilerine ihtiyacı vardır. Bu durumda olan bir kişi/aile musahibinin desteği ile kendisiyle aynı durumda olanları tanıyabilir ve yeni yaşam yerine toplumsal uyumunu güçlendirebilir.

Diğer yandan Sultangazi Cemevi’nde dedelerle yapılan görüşme-

lerde, kent ortamında bu bağın bir şekilde kurulduktan sonra korunmasının zorluklarından da bahsedilmiştir: Özellikle teknolojinin gelişimi ile birlikte yüz yüze kurulan iletişimin bozulması, kentte ekonomik durumu iyi olmayan ailelerin evlerinin konumu sebebiyle çektiği ulaşım sıkıntısı, ayrıca kişinin musahibinin ihtiyacı olduğunu bilmesine rağmen işsizlik sebebiyle kendisinin de ekonomik sıkıntıya düşmesinden dolayı musahibine yardımcı olamaması bu zorluklardan birkaçı olarak sayılabilir.

Ayrıca musahiplik geleneği ve toplumsal cinsiyet rolleri arasındaki ilişki de sorgulanmalıdır. Bu ilişki hem Alevi topluluklarının dış baskıya karşı bir korunma aracı olarak uyguladıkları iç evlilik (endogami) bakımından⁵³ hem de özellikle kardeşlik bağının korunması ile musahip olanların çocuklarının ve diğer birinci derece yakınlarının evlilik yasağı arasındaki bağlantı açısından gündeme gelmektedir. Musahipliğin birçok kaynakta aktarıldığı şekliyle toplumsal pratikte asıl olarak iki erkek arasında kurulması ve evlilikle birlikte geçerli olması anlayışı bakımından kadının bu gelenek içerisindeki yerinin ikincil olup olmadığı tartışılmaktadır. Çünkü Alevi inancında genel olarak kadın-erkek eşitliğinin olduğu söylemi baskındır. Bu söylemin temeli de cem

51 Cemal Salman’ın eserinde yer verdiği yüz yüze görüşmelerden aktarılmıştır. Bakınız: SALMAN, 2019, s. 328.

52 SALMAN, 2019, s. 329.

53 SALMAN, 2019, s. 308.

sırasında cinsiyetlerin ortadan kalkarak herkesin ‘can’ olmasına dayanmakta ve “Hz. Fatıma” ve “Kadıncık Ana” gibi tarihsel figürler üzerinden bu idealin savunması yapılmaktadır.⁵⁴ Ancak musahiplik bağına bakıldığında, erkeklerin rızasıyla kurduğu bu bağı eşlerinin onaylaması gibi bir görüş mevcutken diğer yandan kadın, eşinin musahiplik bağına onaylamazsa bunun toplumsal pratikte kadın için bir düşkünlük sebebi olduğu da belirtilmektedir.⁵⁵ Dolayısıyla “olması gereken” bir kadınlık rolü ile “olan” ilişkisel bağlar arasında bir ayırım yapılmalı ve toplumsal cinsiyet mefhumu buna göre değerlendirilmelidir.

DEĞERLENDİRME

Çalışmada öncelikle Alevilik inancının kökenine dair tarihsel görüşlere değinilmeye çalışılmıştır. Şüphesiz bu konuya dair bir külliyat bulunmakta ise de amaç musahipliğin anlaşılabilirliği açısından sınırlı bir çerçeve çizmektir. Ayrıca musahiplik kurumunun bütünselliği açısından “dört kapı kırk makam”, “cem”, “dedelik” gibi kurumlar da kısaca açıklanmaya çalışılmıştır. Alevilik inancının yaşanışına bakıldığında bu kurumların topluluk içinde dayanışmayı sağladığı ve dış baskılara karşı topluluğu koruduğu görülmektedir. Çalışmanın iddiası ba-

kımından önemli olan husus ise, özellikle musahiplik kurumunun karşılıklı sorumluluk ve gözetime dayanan yapısının topluluk içerisinde kendiliğinden bir ilişkiler ağı oluşturması ve bu ağın günümüze demokrasilerinin amaçladığı toplumsal bütünlüğü sağladığı tespitidir. Musahiplik uygulamasına ilişkin bilgiler yazılı ve sözlü kaynaklarda farklılaşmaktadır. Bu sebeple sadece yazılı kaynaklara gitmenin yetersizliği göz önünde bulundurularak sözlü kaynaklardan ve kısa filmlerden yararlanılmaya çalışılmıştır.

Kentleşme ve göç, yabancılaşmayı doğuran olgulardır. Yabancılaşma, insanlar arası ilişkilerden kopuş, soyutlanma ve beraberinde bütünden uzaklaşarak değerlerin yozlaşmasına sebep olmaktadır. Bir insanın diğerleriyle ilişkisinde başvuracağı değerlerin yok olması; herkesin kendisine göre bir rol ve sorumluluk üretmesine yol açmakta, beklentilerin farklılaşarak ortak bağların yavaş yavaş kopması sonucunu doğurmaktadır. Musahiplik ise, yabancılaşmanın önüne geçen, bireyi kendi çevresinden başlayarak ilişkiselliğe çağırın ve çatışmayı önleyen bir örgütlenme biçimidir. Musahiplik toplumsal bir kurum olduğuna göre, koşullar içerisinde değişen dinamikleri söz konusudur. Toplumsal cinsiyet bağlamında bu konuya da kısaca

54 Nimet OKAN, “Alevilikte Kadın Erkek Eşitliğine Eleştirel Bir Yaklaşım”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi*, Sayı: 28, 2014, s. 29, 31-32.

55 YALÇINKAYA’dan aktaran: OKAN, 2014, s. 38.

değinilmeye çalışılmıştır. Günümüz şartlarında musahipliğe için yapıların dönüşümü sağlanarak, topluluk içinde yerel demokrasinin dayanışma unsurunu yaşatabilme imkânının olabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- AKIN, Erdem: “Kültürel Bellek Aktarımında Sosyal Örgütlenme ve Kontrol Mekanizması İlişkisi: Musahiplik Kurumu Örneği”, *Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları Dergisi*, Alevi Bektaşî Kültür Enstitüsü, Sayı:18, 2018, ss. 295-318.
- ARSLAN, Çiğdem: “Ahlâk Felsefesi Açısından Musahiplik” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı*, Elazığ, 2012.
- AZAR, Birol: “Sözlü Gelenegın Kurumsallaşması: Gelenekten Geleceğe Musahiplik”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Cilt:2 (2013), Sayı:3, ss. 75-87.
- ÇIBLAK COŞKUN, Nilgün: “Anadolu Alevilerinde Cemler ve Bu Cemlerin Sosyokültürel Hayattaki İşlevleri”, *Kıbrıs Uluslararası Üniversitesi Folklor/Edebiyat Dergisi*, Cilt:20 (2014/2), Sayı:78, ss. 9-28.
- KEHL-BODROGI, Krisztina: *Kızılbaşlar/ Aleviler*, Çev. Oktay Değirmenci& Bilge Ege Aybudak, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2012.
- KORKMAZ, Esat: *Yorumlu İmam Cafer Buyruğu*, İstanbul, Anadolu Kültür Araştırma İnceleme Yayınları, 2002.
- MELIKOFF, Irene: *Uyur idik Uyardılar-Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları*, Çev.: Turan Alptekin, 2. Baskı, Demos Yayınları, İstanbul, 2009.
- MERDANOĞLU, Hüsni: *Tarihsel Gerçekler Işığında 100 Soruda Alevilik*, 2. Baskı, İstanbul, Ulak Yayıncılık, 2018.
- OKAN, Nimet: “Alevilikte Kadın Erkek Eşitliğine Eleştirel Bir Yaklaşım”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi*, 2014, Sayı: 28, ss. 27-40.
- SALMAN, Cemal: *Lâmekandan Cihana Göç Kimlik Alevilik*, Dipnot Yayınları, Ankara 2019.
- TAN, Nail: “Türklük Bilimi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Irene Melikoff”, *Milli Folklor Dergisi*, Cilt: 21 (2009), Sayı:82, ss. 169-170.
- YALÇINKAYA, Ayhan: *Alevilikte Toplumsal Kurumlar ve İktidar*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları No:17, Ankara 1996.

Çevrimiçi Kaynaklar

- Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, “Şia” maddesi, (çevrimiçi) <https://islamansiklopedisi.org.tr/sia>. Erişim tarihi: 28.06.2019.
- Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, “Gülbank” maddesi, (çevrimiçi) <https://islamansiklopedisi.org.tr/gulbank>. Erişim tarihi: 29.06.2019.
- Müsahip belgesel trailer, (çevrimiçi) <https://www.trtbelgesel.com/tr/main/archive/musahip/177>, ayrıca belgeselin tamamı için bakınız: <https://vimeo.com/180677435>.

Sözlü Kaynaklar

- 25.06.2019 tarihinde Sultangazi Cemevi'nde Yasin dede ve diğer dedelerle yapılan görüşmeler.